

SBĚRNÉ ODKAZY K JUDIKATUŘE A VYUŽITÍ CITAČNÍ ANALÝZY KE ZVÝŠENÍ TRANSPARENTNOSTI ROZHODOVÁNÍ

Monika Hanych* – Jakub Harašta**

Abstrakt: *Pojmy konstantní či ustálená judikatura jsou běžně užívány v české rozhodovací praxi. Navzdory tomu to neznamena, že by byly jasně a jednoznačně definovány. Při jejich užití tedy často není zřejmé, na která konkrétní rozhodnutí soud odkazuje. Je mnohdy téměř nemožné ověřit, zda se citovaná rozhodnutí skutečně věnují stejnému problému jako soudní rozhodnutí, které se na ně odkazuje. Nejednoznačné užívání pojmu konstantní judikatury tak může mít za následek rozšíření nedostatečně odůvodněného názoru do praxe jiných soudů. Proto se článek zaměřuje na problémy s tímto pojmem spojené a navrhuje řešení, jak přispět ke zpřehlednění judikatury. Cílem je zvýšit transparentnost používaných sběrných termínů využitím právně-informatického nástroje – citační analýzy. Článek proto představuje vybrané teoretické i praktické metodologické úvahy týkající se citační analýzy, směřující k budoucí praktické aplikaci.*

Klíčová slova: *sběrné odkazy, citační analýza, ustálená judikatura, transparentnost rozhodování*

1. NEJEDNOTNÉ UŽÍVÁNÍ SBĚRNÝCH POJMŮ

Jednotu rozhodovací praxe v České republice zajišťuje především činnost Ústavního soudu, Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu. Všechny tyto tři soudy, na jejichž rozhodování často odkazují ve svých odůvodněních také soudy nižších instancí, používají pojmy *konstantní* či *ustálená* judikatura. Přes značnou frekvenci¹ používání těchto pojmů není jejich obsah zcela transparentní – není vždy zřejmé, ke kterým rozhodnutím soud odkazuje, respektive jakým způsobem určuje linii podobných rozhodnutí v delším časovém období tak, aby mohlo jít o judikaturu konstantní. Proto může být užití těchto pojmů zavádějící a nedá se říci, že by přispívalo ke srozumitelnosti soudního odůvodňování – spíše naopak.

Otázky vážící se k užívání těchto nejasných pojmů nesouvisí pouze s často nedostatečně vypořádaným odůvodněním, tedy vysvětlením, proč se v dané situaci jedná o judikaturu konstantní, která má výpovědní hodnotu. Rozhodnutí vrcholných soudů mají významný vliv na rozhodovací praxi soudů nižších instancí – v souladu s principem právní jistoty a předvídatelnosti rozhodovací praxe² je nižší soudy citují a argumentačně

* Mgr. Bc. Monika Hanych, doktorandka na Katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: monika.hanych@law.muni.cz.

**JUDr. Jakub Harašta, asistent na Ústavu práva a technologií Právnické fakulty Masarykovy univerzity. E-mail: Jakub.Harasta@law.muni.cz. Tento text vznikl v rámci projektu specifického výzkumu *Metodologie citační analýzy judikatury* podporovaného Masarykovou univerzitou (MUNI/A/0940/2015). Za komentáře děkujeme Matěji Mýskovi a Markétě Štěpánkové.

¹ V právních informačních systémech je možné na dotazy „ustálená judikatura“, „ustálená rozhodovací praxe“ nebo „konstantní judikatura“ získat desítky tisíc výsledků.

² Jak uvádí Ústavní soud, „[k]aždá právní úprava musí vyjadřovat respekt k obecným principům právním, jako je důvěra v právo, právní jistota a předvídatelnost právních aktů, které strukturují právní řád demokratického právního státu [...]“. Viz bod 21 nálezu Ústavního soudu ze dne 12. 11. 2013, sp. zn. Pl. ÚS 22/13 (22/2014 Sb., N 185/71 SbNU 221). Tato maxima vztahujeme také k materiálním právním normám, kterou je mj. i judikatura.

následují.³ Nejednoznačné užívání pojmu konstantní judikatury či nedostatečné odůvodnění při užití tohoto pojmu tak může mít za následek rozšíření nedostatečně odůvodněného názoru do praxe jiných soudů. Působí navíc i na veřejnost, jelikož rozhodnutí (přinejmenším) nejvyšších soudů mají dopad nejen na strany daného sporu, ale také nad rámec konkrétního případu, tedy *erga omnes*.⁴

V tomto textu se věnujeme vybraným problémům s konstantní judikaturou, protože máme za to, že tento trend sběrných a netransparentních označení by měl být s apelem na racionalitu soudního rozhodování vymýcen. Na druhé straně si ale uvědomujeme, že jakákoli, byť převratná (a tudíž nereálná) změna v podobě okamžitého zákazu využívání těchto formulí by ovlivnila způsob psaní a evidence soudních rozhodnutí pouze *pro futuro*. Na základě syntézy problematických aspektů využívání sběrných termínů proto navrhuje způsob, jakým přispět ke zprůhlednění judikatury. Cílem je zvýšení průhlednosti používaných sběrných termínů využitím nástrojů právní informatiky, konkrétně citační analýzy. V tomto textu tak představujeme některé metodologické úvahy týkající se citační analýzy. Neaspirujeme na kompletní pokrytí tématu, ale navazujeme na další výstupy projektu, který má za cíl prozkoumat metodologické základy citační analýzy.⁵ Cílem tohoto textu je zasadit citační analýzu do rámce konkrétní problematiky, se kterou se střetává každý, kdo v České republice pracuje s judikaturou, a ukázat, jakým způsobem může využití citační analýzy vést k větší transparentnosti judikatury.

2. KONSTANTNÍ JUDIKATURA A SOUVISEJÍCÍ POJMY

2.1 Sběrný termín

Knapp uvádí, že konstantním výkladem se rozumí „*ustálený výklad určité právní normy, a to zejména ustálený v rozhodování soudů*“, přičemž „*jejímu vytvoření slouží zejména uveřejňování stanovisek Nejvyššího soudu a judikátů vyšších soudů*.“⁶ Taková ustálená judikatura pak „*představuje ve svém materiálním rozměru právní normu*.“⁷ Soudní výklad by tak měl posloužit jako východisko pro rozhodování následujících případů stejného druhu – tedy za předpokladu, že v rámci budoucího případu nedojde ke shledání dostatečných důvodů, podložených racionálními argumenty, které budou svědčit pro změnu tohoto názoru.⁸

Obdobně např. body 20 a 21 nálezu Ústavního soudu ze dne 3. 6. 2009, sp. zn. I. ÚS 420/09 (N 131/53 SbNU 647), bod 6 nálezu Ústavního soudu ze dne 1. 2. 2013, sp. zn. IV. ÚS 2127/12 (N 25/68 SbNU 295). Srov. také KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck, 1995, marg. č. 481–485.

³ Nakolik je tato činnost vědomá a racionální, zůstává ale v současné době otázkou. Srov. úvod stále aktuálního textu BOBEK, M. *Curia ex machina: o smyslu činnosti nejvyššího a ústavních soudů*. *Právní rozhledy*. 2006, č. 22, mimořádná příloha, s. 1.

⁴ BOBEK, M. *Curia ex machina: o smyslu činnosti nejvyššího a ústavních soudů*, s. 2–3.

⁵ HARAŠTA, J. – MYŠKA, M. – MALANÍK, M. – MÍŠEK, J. Citation Analysis of the Czech Case-Law: First Step Towards the Gold Standard. In: *Tagungsband des 19. Internationales Rechtsinformatik Symposions*. Wien, 2016, s. 79–82; MYŠKA, M. – HARAŠTA, J. – LOUTOCKÝ, P. – MÍŠEK, J. Možnosti citační analýzy v České republice. *Revue pro právo a technologie*. 2016, č. 13, s. 147–189.

⁶ KNAPP, V. *Teorie práva*, marg. č. 410.

⁷ Viz bod 57 usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 10. 2008, č. j. 8 As 47/2005 – 86 (č. 1764/2009 Sb. rozh. NSS).

⁸ Viz odstavec začínající „*V obecné rovině...*“ nálezu Ústavního soudu ze dne 25. 1. 2005, sp. zn. III. ÚS 252/04 (N 16/36 SbNU 173).

Judikaturou *konstantní* či *ustálenou* tak rozumíme větší počet rozhodnutí, která jsou ve vzájemné shodě – tedy až na ojedinělé a odůvodněné výjimky. Tato judikatura také vykazuje prvek kontinuálního výskytu v čase.⁹ V občanském zákoníku se objevuje výraz *ustálená rozhodovací praxe*, který pak sémanticky znamená v podstatě totéž. Nejužívanějším se zdá být termín *ustálená judikatura*, který se v právních informačních systémech vyskytuje dle našeho zjištění nejčastěji, následován termíny *ustálená rozhodovací praxe* a *konstantní judikatura*.¹⁰ Méně často se pro tento fenomén vyskytují i označení jako *rozhodovací soudní praxe* nebo *judikatorní praxe*.

Hojné užívání výše uvedených pojmů by nasvědčovalo určité obecné představě o jejich funkci v argumentaci a o jejich významu. Pozorujeme však řadu poznatků, které tento předpoklad přímo vyvrací. Ústavní soud kupříkladu v jednom ze svých nálezhů použil v jednom odstavci hned dva pojmy – *konstantní a ustálená judikatura* a *konstantní a dlouhodobá rozhodovací praxe*.¹¹ Zda tyto pojmy v daném kontextu vnímal Ústavní soud jako libovolně zaměnitelné, či zda je rozdílnými pojmy chtěl od sebe odlišit, není zřejmé. Také se ne vždy při použití těchto sběrných pojmů jedná o souvislou linii rozhodnutí – odkaz na *ustálenou* či *konstantní* judikaturu tvoří připomínky jednoho či dvou rozhodnutí.¹² Dále se může jednat o rozhodnutí nepublikovaná či veřejně nedohledatelná,¹³ nebo dokonce rozhodnutí, která se k případu vztahují pouze velmi volně.¹⁴ Jak připomíná Wintr, pokud se cituje fráze „podle ustálené judikatury“, která není doprovázena konkretizací a je tak významově prázdná, nebo nepublikovanou judikaturou, stává se racionální aplikace práva v podstatě nemožnou – soudce totiž není Dworkinův Herkules, aby dokonale znal veškerou relevantní judikaturu.¹⁵ Debata za pomoci těchto vyprázdněných a nespecifikovaných pojmů by mohla probíhat pouze mezi dvěma vtěleními téhož dokonalého soudce, který by byl nadán absolutním přehledem.

⁹ Viz HANUŠ, L. K míře závaznosti soudní judikatury. *Právní rozhledy*. 2007, č. 16, s. 578.

¹⁰ Po vyhledání termínů v ASPI (ke dni 23. 8. 2016) jsme v modulu Judikatura zjistili více než 12 000 výskytů výrazu *konstantní judikatura*, více než 31 000 výskytů výrazu *ustálená judikatura* a více než 9000 výskytů výrazu *ustálená rozhodovací praxe*. Máme tedy za to, že náš závěr je v tomto ohledu přesný.

¹¹ Viz bod 16 a bod 19 nálehu Ústavního soudu ze dne 7. 5. 2014, sp. zn. II. ÚS 1769/13 (N 79/73 SbNU 397).

¹² K tomu viz ŠIMÍČEK, V. Předvídatelnost soudního rozhodování. *Jurisprudence*. 2004, č. 5, s. 8. Pro konkrétní příklad je možno nahlédnout do nálehu Ústavního soudu ze dne 24. 11. 2005, sp. zn. I. ÚS 455/05 (N 210/39 SbNU 239), kde je uvedeno: „Ústavní soud při posuzování procesu dokazování a hodnocení důkazů vyjádřil své závěry v ustálené rozhodovací praxi (srov. např. nálehu Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 464/99 ze dne 13. 7. 2000, *Sbírka nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 19, nálehu č. 109*).“

¹³ K tomu např. nálehu Ústavního soudu ze dne 13. 12. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 6/05 (531/2005 Sb., N 226/39 SbNU 389). Soud zde uvedl, že „[d]le ustálené soudní judikatury se oprávněná osoba civilní žalobou nemůže ale domáhat vydání konkrétního pozemku, který si sama vybrala (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 1. 1997 sp. zn. 2 Cdon 522/96, *usnesení Obvodního soudu pro Prahu 8 ze dne 2. 8. 2000 sp. zn. 8 C 165/2000, rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 29. 2. 2000 sp. zn. 35 Co 4/2000*).“ Citované usnesení Obvodního soudu pro Prahu 8 přitom není veřejně dostupné.

¹⁴ Viz bod 26 nálehu Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2012, sp. zn. III. ÚS 2030/09 (N 92/65 SbNU 237), kde Ústavní soud tuto praktiku Nejvyššího soudu kritizoval následovně: „Dovolací soud v rozhodnutí tvrdí, že není splněna podmínka podle § 237 odst. 1 písm. c) o. s. ř., spočívající v tom, že napadené rozhodnutí má ve věci samé po právní stránce zásadní význam; argumentuje tím, že, rozhodnutí odvolacího soudu je zcela v souladu s konstantní judikaturou soudu. Tento argument je však zcela nepříslušný. V rozhodnutích, která dovolací soud označuje za ‚konstantní judikaturu‘ (v rozsudku Nejvyššího sp. zn. 33 Odo 396/2004, v usnesení téhož soudu sp. zn. 33 Odo 1064/2005, v usnesení sp. zn. 32 Odo 872/2003), se ve skutečnosti řeší zcela jiné otázky, než je ta, kterou dovolatel nastolil v nynější věci.“

¹⁵ Viz recenze WINTR, J. – KÜHN, Z. – BOBEK, M. – POLČÁK, R. (eds). *Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. *Právní rozhledy*. 2006, č. 24, s. 898.

Na rozdíl od USA, kde je ve zvyku publikovat rozhodnutí s precedenčním významem a zapovídat odkazy k nepublikovaným rozhodnutím,¹⁶ je v českém právním prostředí běžné publikovat podobné případy se stejným skutkovým či právním problémem.¹⁷ To má dokazovat, že soud je ve svém rozhodování konzistentní a od své judikatury se neodchyluje – stěží přitom lze konstatovat kvalifikované odchýlení ve chvíli, kdy není dominantní názor vlastně vůbec zpochybňován. Navíc se k tomu zveřejňují i rozhodnutí, která se od konstantní judikatury mlčky odchylují, což přehlednosti a jasným hraničním termínem *konstantní judikatura* příliš neprospívá.

Z důvodu významové nevyjasněnosti tak rozhodně nelze doporučit obecné využívání shora uvedených sběrných termínů v naznačených případech. Jejich užití může být zavádějící a matoucí namísto sdělnosti a jasnosti. Jakkoli je možné konstatovat existenci ustálených judikatorních linií v některých oblastech, není možné tímto sběrným termínem nahradit korektní odkaz na rozhodnutí, která má soudce na mysli. Široké využívání těchto sběrných termínů totiž, ve smyslu výše uvedeného, podkopává základní právní principy, na nichž rozhodovací praxe demokratického právního státu stojí.

2.2 Práce s judikaturou

Z výše uvedeného vyplývá, že 1) rozhodovací praxe musí následovat určitá maxima, na kterých stojí právní řád demokratického právního státu; že 2) ustálené rozhodovací praxi přisuzujeme určitou míru závaznosti, že 3) existuje více pojmů, které označují ustálené judikatorní linie bez toho, aniž by bylo jasné, zda mají zcela totožný význam. Na základě těchto zjištění je možné dospět k názoru, že neurčité termíny, které na tuto praxi odkazují, jsou krajně nežádoucím fenoménem – nejenom pro svůj nejasný význam, ale i pro neblahý dopad, který mají na racionální a transparentní aplikaci práva. Znesnadňují pochopení práva – svou neurčitostí představují kalení vody, které znemožňuje jasné pochopení odůvodnění soudního rozhodnutí a úpravy chování *pro futuro*.

K tomu všemu se v českém prostředí přidává dlouhodobě neuspokojivá práce s judikaturou. Neexistuje ustálená forma citací judikatury vrcholných soudů, která by byla široce používaná. Je tak běžnou praxí, že některé nálezy Ústavního soudu u citací rozhodnutí neuvádějí, zda byla publikována ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu. Nežádoucím standardem pak je i nemožnost dohledat, kterou konkrétní část daného rozhodnutí soud cituje. I ve chvíli, kdy je dané rozhodnutí strukturováno do jednotlivých bodů (a ty jsou tak nejmenší entitou, na kterou lze odkázat), soud často odkazuje přímo k textu rozhodnutí (tedy k celému dokumentu). Jistě mohou nastat situace, kdy je takový odkaz zcela na místě, povětšinou se ale jedná o nedostatečně specifický odkaz. Také nemožnost dohledat některá dřívější rozhodnutí je problematická. Rozhodnutí je samozřejmě možné vyžádat postupem podle zákona o svobodném přístupu k informacím, ale opravdu je nutnost takové žádosti slučitelná s racionálním rozhodováním?

¹⁶ K tomu viz LARETTO, K. A. Precedent, Judicial Power, and the Constitutionality of “No-Citation” Rules in the Federal Courts of Appeals. *Stanford Law Review*. 2002, Vol. 5, s. 1037–1056. Také TUSK, M. B. No-Citation Rules as a prior Restraint on Attorney Speech. *Columbia Law Review*. 2003, Vol. 5, s. 1202–1235.

¹⁷ Viz KRÁLÍK, L. Soudní rozhodnutí versus judikát a jejich zveřejňování. In: VEČEŘA, M. – STACHOŇOVÁ, M. – HAPLA, M. (eds). *Weyrův den právní teorie. Sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 149.

Jak si má adresát ověřit, že se v daném případě skutečně jedná o *ustálenou judikaturu*, pokud soud neupřesní, kterou judikaturu má na mysli, nebo odkazuje na judikaturu nepublikovanou?

V těchto případech Baňouch s Kühnem připomínají Fullerova krále Rexe, který sestaví nový kodex a chce podle něj rozhodovat. Chvályhodně tak i činí, ale obsah kodexu je prohlášen za státní tajemství známé pouze jemu a jeho písaři. Jeho plán se tak pochopitelně setkává s neúspěchem. Baňouch s Kühnem proto pokračují otázkou, zda ve chvíli, kdy judikaturu nepublikujeme, neakceptujeme výše uvedenou situaci jako normální.¹⁸ Zda se v tu chvíli nestáváme králem Rexem a neporušujeme jeden z Fullerových požadavků na vnitřní morálku práva, a to ten, že existující soudní praxe má platné právo následovat,¹⁹ přičemž právo je třeba náležitým způsobem vyhlášovat.

V podobném duchu se vyjadřuje i Králík, když uvádí, že „*bez samotné publikace by se judikát neměl ani nazývat judikátem, ale pouze závažným a významným soudním rozhodnutím*“, přičemž „*hlavním kritériem je totiž jeho všeobecná dostupnost a rozšířenost mezi právníckou obcí*“.²⁰ Pokud se tedy odkazujeme na *ustálenou judikaturu*, jejíž texty nejsou veřejně k dispozici (ať už tím, že jsou nepublikované, nebo tím, že jsou nespecifikované), jde o absurdní případy, které nemohou mít náležitou přesvědčovací schopnost,²¹ jelikož význam judikatury je přímo závislý na rozsahu publikace a dostupnosti soudních rozhodnutí.

Zlepšení dostupnosti judikatury v posledních letech je tedy možné vnímat jako dvousečnou zbraň přinášející snad více problémů než řešení.²² Množství judikatury sice znamená větší otevřenost a transparentnost justice, což je žádoucí, zároveň ale dává adresátovi mnohonásobně více materiálu, v němž by se měl orientovat. Při množství dokumentů a rychlosti jejich dalšího vydávání je fyzicky nemožné sledovat rychle se vyvíjející judikaturu i orientovat se v právním řádu jako takovém. Pod vlivem tlaku, aby byla justice otevřená a transparentní, tak může paradoxně dojít k opačnému problému, kterým je přehlacení informacemi. Nedostatečně organizovaný korpus judikatury, který je v současné době dostupný skrze oficiální publikační platformy,²³ není o nic více materiální normou, než je hromada knih knihovnou.²⁴

¹⁸ Viz KÜHN, Z. – BAŇOUCH, H. O publikaci a citaci judikatury aneb proč je často tuzemská judikatura jako císařovy nové šaty? *Právní rozhledy*. 2005, č. 13, s. 484–491. Na s. 484 se autoři ptají: „*Pokud ale nepublikujeme judikaturu, neimitujeme tím vlastně krále Rexe?*“

¹⁹ Viz FULLER, L. L. *Morálka práva*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 79–87.

²⁰ KRÁLÍK, L. Soudní rozhodnutí versus judikát a jejich zveřejňování. In: VEČEŘA, M. – STACHOŇOVÁ, M. – HAPLA, M. (eds). *Weyrův den právní teorie. Sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 145.

²¹ *Ibidem*.

²² K problémům excesivní publikace viz WIDDISON, R. New Perspectives in Legal Information Retrieval. *International Journal of Law and Information Technology*. 2002, Vol. 1, s. 41–70. Pro popis některých metod používaných ke zkoumání dostupné judikatury za akademickým účelem viz PANAGIS, Y. – SADL, U. The Force of EU Case Law: A Multi-dimensional Study of Case Citations. In: ROTOLO, A. (ed.). *Legal Knowledge and Information Systems. JURIX 2015: The Twenty-Eighth Annual Conference*. Amsterdam – Berlin – Washington: IOS Press, 2015, s. 71–81.

²³ K pojmu viz HARAŠTA, J. Nejednoznačnost odkazů k soudním rozhodnutím a možnost řešení. *Revue pro právo a technologie*. 2016, č. 11, s. 18–19.

²⁴ Obdobně BOBEK M. *Curia ex machina: o smyslu činnosti nejvyššího a ústavních soudů*, s. 2: „*Chrlením tisíců judikátů ročně nejvyšší soudy pouze devalvují svoji činnost. Trpí nejenom argumentační kvalita jednotlivých rozhodnutí, ale i jejich akceptace a řídicí funkce, jakou by měly ve společnosti vykonávat. [...] Na jednu stranu*

Argument množstvím, který v minulosti využil Ústavní soud,²⁵ když v souvislosti s *ustálenou judikaturou* naplnil tento jinak prázdny pojem devíti konkrétními odkazy, nám sice může připadat neestetický,²⁶ ale pro udržení racionality rozhodování je nezbytný. Soudy se při uvádění pojmu *ustálená* či *konstantní judikatura* stále pohybují mezi dvěma extrémy – prvním je právě argument množstvím, zatímco druhým je utajená a prázdná citace, pod kterou si adresát, který není Dworkinovým Herkulem, nic nepředstaví (a často ani nic nedohledá, dá-li si tu práci). Argument množstvím se nám proto v tomto kontextu jeví přijatelnější, jakkoli může působit neesteticky a adresáta kvantitativně zahltit.

3. PRÁVNÍ NEJISTOTA TVÁŘÍ V TVÁŘ KONSTANTNÍ JUDIKATUŘE

Termín *konstantní judikatura* jsme shora nastínili jako úzce související s principy právního státu, tedy postuláty právní jistoty, předvídatelnosti rozhodování, ochrany oprávněné důvěry v právo, principu formální spravedlnosti²⁷ nebo ochrany nabytých práv a legitimního očekávání.²⁸ Vrcholné soudy o tyto principy pečují právě sjednocováním judikatury a zajišťováním jednotného rozhodování. Na rozdíl od zaměření nižších soudů do minulosti (retrospektivní působení) je v této sjednocovací úloze činnost soudů zaměřena spíše do budoucna (prospektivní působení).²⁹ Vzhledem k pozici *ustálené judikatury* jako materiální právní normy³⁰ znamená změna této judikatury změnu výkladu práva. Z těchto důvodů je třeba zabývat se i otázkou, od kterého momentu změna působí a na která řízení mají soudy nový výklad aplikovat, aby došlo ke zmírnění právní nejistoty a otřesu v předvídatelnosti soudního rozhodování.

3.1 Závaznost konstantní judikatury

Proč by se tedy měly vůbec nižší soudy, potažmo další adresáti (akademici či laická veřejnost) konstantní judikaturou vůbec zabývat? Přestože *ustálená judikatura* nepatří

není soud zpravidla schopen, při práci v neustálé časové tísní, zpracovat skutečně promyšlená a argumentačně kvalitní rozhodnutí. Na druhou stranu odborná veřejnost (včetně soudů nižších) není schopna vstřebat víc než jen zlomek rozhodovací činnosti vrcholného soudu: nikdo není schopen číst více než pár desítek významných rozhodnutí ročně. Celý problém se zacykluje: čím více rozhodnutí soud chrlí, tím nepřehlednější se jeho judikatura stává a tím více případů mu zpětně napadá, protože nižší soudy nejsou schopny tyto případy řešit a kvanta judikatury vždy poskytnou skulinku pochybností.“

²⁵ Viz odstavec začínající „*Ústavní soud na tomto místě...*“ nálezu Ústavního soudu ze dne 13. 12. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 6/05 (531/2005 Sb., N 226/39 SbNU 389).

²⁶ Vhodným řešením by tak mohlo být i umístování dalších odkazů do poznámek pod čarou v rámci jednotlivých rozhodnutí – srov. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 13. 10. 2010, č. j. 6 Ao 5/2010 – 43 (č. 2185/2011 Sb. rozh. NSS), ve kterém je možné nalézt celkem 17 poznámek pod čarou.

²⁷ Viz výše poznámku č. 7.

²⁸ Viz ŠIMÁČKOVÁ, K. Retroaktivita z pohledu ústavního práva. In: *Dny veřejného práva. Sborník z mezinárodní konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 151–167. Také LANGÁŠEK, T. Ochrana legitimního očekávání v judikatuře ústavního soudu. In: NECKÁŘ, J. – RADVAN, M. – SEHNÁLEK, D. – VALDHANS, J. (eds). *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 1852–1860. Také MELZER, F. K intertemporálnímu právu soukromému obecně. In: MELZER, F. – TĚGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III, § 419–654*. Praha: Leges, 2014, s. 1128–1134. Viz také body 145 a 146 nálezu Ústavního soudu ze dne 19. 4. 2011, sp. zn. Pl. ÚS 53/10 (119/2011 Sb., N 75/61 SbNU 137).

²⁹ Viz BOBEK, M. *Curia ex machina: o smyslu činnosti nejvyššího a ústavních soudů*, s. 2–3. Obdobně také bod 56 usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 10. 2008, č. j. 8 As 47/2005 – 86 (č. 1764/2009 Sb. rozh. NSS).

³⁰ KNAPP, V. *Teorie práva*, marg. č. 410.

v kontinentálním systému, tedy ani v českém právním řádu, formálně k pramenům práva, „představuje ve svém materiálním rozměru právní normu“.³¹ Knapp také přisuzuje konstantní judikatuře vyšších soudů působení pramene práva.³² Podle Smejkalové pak nese kontinentální (nezávazná) judikatura jistou normativní hodnotu, která určuje, zda a jakým způsobem se musí soud při svém rozhodování s předchozí judikaturou vypořádat.³³ Proto adresáti (zejména nižší soudy) nemohou faktickou závaznost konstantní judikatury ignorovat. Normativní relevanci soudním rozhodnutím přiznává také Bobek, který zdůrazňuje, že tato charakteristika je vlastní všem právním řádům, ať už kontinentálním či *common law*. Rozdílem je, že právní tradice *common law* tuto obecnou maximu povýšila na ústavní princip *stare decisis*.³⁴

Ústavní soud k této otázce výslovně uvedl, že „[j]akkoliv není obecný soud formálně vázán judikaturou vyšších soudů, resp. právní vědou, měl by při řešení otázky *quid iuris* vzít v úvahu i relevantní judikaturu a právní vědu“.³⁵ Nejenom tedy pro odborný přehled, jak se v dané oblasti rozhodování vyšších soudů vyvíjí, ale také pro faktickou materiální závaznost konstantní judikatury je vhodné konstantní judikaturu (racionálně) následovat.

Závaznost v širším slova smyslu není závazností bezpodmínečnou, ale právní nutností řídit se zdrojem materiální právní normy, pokud soudce dostatečně nevysvětlí, proč v daném případě zdroj (respektive norma z něj plynoucí) závazný není. Pro určení rozsahu, v jakém je precedent pro daný soud závazný, jsou klíčové tři faktory: kdo rozhodnutí vydal, co z rozhodnutí je závazné *ratio decidendi* a co pouze *obiter dictum* (byť hranice mezi nimi může být v praxi obtížně poznatelná), a zda je zjištěné *ratio decidendi* aplikovatelné na nový případ, popřípadě v jakém rozsahu.³⁶

Vzhledem k pojetí kontinentálního systému práva Bobek upozorňuje na „zajímavou“ tendenci některých českých soudů, zejména Ústavního, přejímat terminologii *common law* a dělit svá rozhodnutí na *ratio decidendi* a často k tomu připojené, dokonce i výslovně nadepsané *obiter dictum*. Podle něj takové počínání vypovídá o nepochopení práce s precedentem, jak jej používá systém *common law*. Uvádí, že „[r]atio jako takové je z rozhodnutí zobrazené, destilované právní pravidlo, nikoliv nezbytně v rozhodnutí samotném obsažené či před něj vytknutá právní věta. Naopak se často stává, že v samotném textu rozhodnutí *ratio* obsaženo není. Vydávat jakousi právní větu či dokonce výrok rozsudku českého soudu za *ratio* rozhodnutí je proto nesprávné.“³⁷ Navíc o rozdělení na *ratio* a *obiter* podle něj nerozhoduje soud vydávající rozsudek, ale až soudy, které následně aplikují jeho rozhodnutí. Tato nepochopení v českém právním prostředí podle něj vedou k nadhodnocení významu judikatury vrcholných soudů.³⁸

Byť tedy soudní rozhodování v českém právním řádu jakožto kontinentálním právním systému nemá precedenční charakter dle chápání *common law*, objevují se tendence,

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Viz SMEJKALOVÁ, T. K otázce normativity judikatury v České republice. In: NECKÁŘ, J. – RADVAN, M. – SEHNÁLEK, D. – VALDHANS, J. (eds). *Dny práva – 2008 – Days of Law*. Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 1303.

³⁴ Viz BOBEK, M. Ratio, obiter, precedent: jak skutečně fungují? *Soudní rozhledy*. 2013, č. 6, s. 202.

³⁵ Viz odstavec začínající „Rozhodnutí soudu může...“ nálezů Ústavního soudu ze dne 17. 8. 2005, sp. zn. I. ÚS 403/03 (N 160/38 SbNU 277).

³⁶ Viz BOBEK, M. *Ratio, obiter, precedent: jak skutečně fungují?*, s. 203.

³⁷ Ibidem, s. 206.

³⁸ Ibidem.

jak se k tomuto pojetí přiblížit. Sám Ústavní soud toto potvrzuje, když tvrdí, že „*soudní rozhodování, které – byť nemá klasický precedenční charakter – zákon interpretuje, popř. i dotváří, a jeho relativní konstantnost garantuje právní jistotu a zajišťuje i obecnou důvěru v právo*“.³⁹ A navazuje tím, že „*konkrétní rozhodnutí soudu je závazné pouze pro účastníky řízení a nemá v našem právním systému povahu precedentu*“.⁴⁰ Zároveň ale Ústavní soud připomíná, že rozhodující roli hraje, zda je výklad právních norem v čase ustálený (což ale neznamená v čase nezměnitelný). Připomíná přitom principy právní jistoty a rovnosti, které vyžadují, aby se judikatura soudů za určitých podmínek měnila, a to jasným, předem stanoveným postupem.⁴¹

3.2 Identifikace materiální právní normy

Dotaz tedy musí znít, která konkrétní rozhodnutí tvoří onu *ustálenou judikaturu*, se kterou je nutné se argumentačně vypořádat či na kterou se lze spolehnout jako na materiální právní normu. Český právní řád se snaží omezovat překvapivá soudní rozhodnutí a setrvat na principu předvídatelnosti soudního rozhodování. To je založené na legitimním očekávání účastníků řízení, že v jejich věci bude rozhodnuto stejně jako ve skutkově obdobné věci předchozí. Zvláště ve změnách ve výkladu procesních norem je nutné přistupovat k uplatňování nového právního názoru na již probíhající řízení s opatrností, aby nedošlo k závažným negativním důsledkům.⁴² Jak uvedl Ústavní soud: „*Posouzení kolize mezi hodnotou soudcovského dotváření práva na straně jedné a hodnotou právní jistoty a předvídatelnosti na straně druhé musí vycházet ze zásady proporcionality. [...] Jeho obsahem zároveň musí být i zohlednění společenské naléhavosti takovéto změny. Tyto úvahy soudu musí být transparentně předestřeny veřejnosti*“.⁴³ Tento požadavek, třebaže formulován jasně, nachází odezvu spíše zřídka – často se tak musí veřejnost spokojit právě s nic neříkajícími odkazy na *konstantní judikaturu* a poptávka po náležité citaci zůstává nevyšlyšena.⁴⁴

Soudy nižších instancí mají povinnost naplňovat požadavek ústavního principu předvídatelnosti a legitimního očekávání jednotného rozhodování v obdobných případech i tím, že budou ve své rozhodovací činnosti důsledně reflektovat také judikaturu vrcholných soudů. Případný judikatorní odklon od této judikatury je „*možný jen při realizované konfrontaci s dosud judikovaným (judikovanými) závěrem (závěry) a vyložením nosného (nosných) důvodu (důvodů), který (které) vedl(y) předmětný soud k odklonu od dosavadní*

³⁹ Viz odstavec začínající „*Jak již bylo uvedeno...*“ nálezu Ústavního soudu ze dne 18. 2. 1999, sp. zn. (I. ÚS 526/98 (70/1999 Sb., N 27/13 SbNU 203).

⁴⁰ Viz odstavec začínající „*Ústavní soud v tomto případě...*“ nálezu Ústavního soudu ze dne 25. 1. 2007, sp. zn. I. ÚS 626/06 (N 13/44 SbNU 175).

⁴¹ Viz odstavec začínající „*Rozhodující roli tedy...*“ nálezu Ústavního soudu ze dne 20. 9. 2006, sp. zn. II. ÚS 566/05 (N 170/42 SbNU 455).

⁴² V extrémních případech totiž může dojít až k *denegatio iustitiae*. Srov. ŠIMÍČEK, V. *Ústavní stížnost*. 3. aktualizované a přepracované vydání. Praha: Linde, 2005, s. 308.

⁴³ Viz odstavec začínající „*Posouzení kolize...*“ nálezu Ústavního soudu ze dne 22. 12. 2010, sp. zn. III. ÚS 1275/10 (N 253/59 SbNU 581).

⁴⁴ Srov. KÜHN, Z. – BAŇOUC, H. *O publikaci a citaci judikatury aneb proč je často tuzemská judikatura jako císařovy nové šaty?*, s. 488. Jakkoli autoři citovaného textu tento názor vyslovili již před více než dekádou a situace se lepší, stálá platnost jejich textu je obžalobou české právní kultury, jíž je soudnictví nedílnou součástí.

judikatury; v opačném případě se zaujatý právní názor soudu nižšího stupně stává defektním a nepřezkoumatelným.“⁴⁵ Konstatovaná defektnost pak může dosáhnout až míry porušení práva na spravedlivý proces právě z důvodu narušení principu právní jistoty.⁴⁶

Na druhou stranu ale Ústavní soud varuje před bezmyšlenkovitým následováním judikatury. V situaci, kdy soudce zvažuje aplikovatelnost předchozí judikatury, by měl „mít na zřeteli, že její ustálenost a platnost jsou odvislé od vývoje, který je odrazem daných společenských a ústavněprávních podmínek“.⁴⁷ Lpění nižšího soudu na judikatuře vyšších soudů za všech okolností podle Kühna vyvolává představu existence principu *stare decisis* v našem právním řádu v jeho rigidní podobě, což označuje za extrémní.⁴⁸

Ani konstantní judikatura tedy „nemůže být bez vývoje a není vyloučeno, aby (a to i při nezměněné právní úpravě) byla nejen doplňována o nové interpretační závěry, nýbrž i měněna, a to např. v návaznosti na vývoj sociální reality, techniky apod., s nimiž jsou spjaty změny v hodnotových akcentech společnosti“.⁴⁹ Změny rozhodovací soudní praxe, které zohledňují nezbytnost vývoje soudní interpretace a aplikace zákonného práva a zabraňují její strnulosti,⁵⁰ tedy Ústavní soud vítá. Tento stav neměnnosti práva a současně nutnosti jeho vývoje (za požadavku stability práva) popisuje i Knapp slovy „právo se mění, i když trvá“.⁵¹ Změny by ovšem měly být opatrné, neměly by narušit princip předvídatelnosti soudního rozhodování. Užívání nespecifikovaných sběrných odkazů, jako je *ustálená praxe* či *konstantní judikatura*, tuto schopnost transparentního vývoje judikatury zásadním způsobem limituje, protože v konečném důsledku neumožňuje určit, co přesně je *konstantní judikaturou* a jaký má význam.

3.3 Překonání materiální právní normy

Další dotaz musí znít, jakým způsobem jsme schopni posoudit, zda byla materiální právní norma vytvořená *konstantní judikaturou* změněna nebo překonána. Pokud vrcholné soudy dospějí k závěru, že je třeba rozhodovací praxi sjednotit a tím změnit výklad nebo změnit výklad oproti převažující *konstantní judikatuře*, naznačují tím posun nebo vývoj v rozhodování v dané oblasti. Tedy i to, že dosavadní výklad byl určitým způsobem mylný.⁵² Proto se nový právní názor uplatní na všechna probíhající a budoucí řízení. Mluvíme o *incidentní retrospektivě*.⁵³ Retrospektivnost naznačuje, že nový právní názor se aplikuje do minulosti, ale zároveň jsou vyloučeny mimořádné opravné prostředky proti pravomocným rozhodnutím, pokud jsou podány jen z důvodu změny judikatury.

⁴⁵ Viz odstavec začínající „Případný – soudem nižšího...“ rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 14. 6. 2012, sp. zn. 30 Cdo 1042/2012.

⁴⁶ Srov. např. nálezu Ústavního soudu ze dne 13. 12. 2011, sp. zn. II. ÚS 727/11 (N 209/63 SbNU 431).

⁴⁷ Viz odstavec začínající „Ústavní soud považuje...“ nálezu Ústavního soudu ze dne 21. 11. 1996, sp. zn. IV. ÚS 200/96 (N 123/6 SbNU 387).

⁴⁸ Viz KÜHN, Z. Nová koncepce normativity judikatury obecného soudnictví na pozadí rozhodnutí Ústavního soudu. *Právní rozhledy*. 2001, č. 6, s. 267–268.

⁴⁹ Viz bod 19 nálezu Ústavního soudu ze dne 8. 12. 2015, sp. zn. II. ÚS 1955/15.

⁵⁰ Viz odstavec začínající „Intertemporální soudcovské právo...“ nálezu Ústavního soudu ze dne 22. 12. 2010, sp. zn. III. ÚS 1275/10 (N 253/59 SbNU 581).

⁵¹ Viz KNAPP, V. *Teorie práva*, marg. č. 140.

⁵² Viz KÜHN, Z. Časová působnost judikatury. In: BOBEK, M. – KÜHN, Z. (eds). *Judikatura a právní argumentace*. 2., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Auditorium, 2013, s. 149–151.

⁵³ *Ibidem*, s. 149.

Incidentnost zde označuje retrospektivní působení založené do jisté míry na náhodě – tedy na skutečnosti, že kauza v mezidobí před změnou judikatury nebyla pravomocně skončena.⁵⁴ Ani přes tento postup ovšem nesmí být narušen princip předvídatelnosti soudního rozhodování a požadavek na spravedlivé rozhodnutí. Změněný právní názor se proto aplikuje na již probíhající řízení, čímž se odlišuje situace retrospektivního působení změny judikatury od retroaktivního působení právních norem.⁵⁵

Celý přístup tedy do jisté míry nabourává některé výše zmíněné základní principy právního státu, jako jsou právní jistota, legitimní očekávání a předvídatelnost soudního rozhodování (k nimž přispívá svým způsobem právě i ustálená judikatura). Ukázalo se, že incidentní retrospektivita by mohla vyvolat neakceptovatelné důsledky například v takové situaci, kdy žalobce jednal s důvěrou v dřívější judikaturu a nepodal žalobu proti rozhodnutí, které nebylo podle dřívější judikatury soudně přezkoumatelné.⁵⁶ K temporálním účinkům rozhodnutí se proto vyjádřil také Nejvyšší správní soud, který zdůraznil, že „pokud [...] rozšířený senát Nejvyššího správního soudu sjednotí doposud rozdílný přístup senátů zdejšího soudu stejně jako krajských soudů rozhodujících ve věcech správního soudnictví, účinky tohoto rozhodnutí jsou orientovány výlučně do budoucna“.⁵⁷ A dále doplnil, že soudy rozhodující ve správním soudnictví musí od okamžiku vyhlášení rozhodnutí rozšířeného senátu podle tam zaujatého právního názoru postupovat ve všech probíhajících i budoucích řízeních.⁵⁸ Změna judikatury ale v takovém případě není důvodem pro kasaci pravomocného rozhodnutí, byť by řízení o něm započalo později než řízení jiné, které v době změny judikatury stále běží a na které se nový názor aplikovat bude, a to kvůli zájmu na právní jistotě účastníků.⁵⁹

Ani tato zásada se ovšem neobejde bez výjimek, a to zvláště pokud specifické okolnosti založí intenzivnější zájem na ochraně legitimních očekávání adresátů právních norem, ať jde o důvěru jedné strany ve výklad práva podaný již překonanou judikaturou nebo o oprávněné očekávání druhé strany, že původně nesprávný výklad práva již nadále nebude aplikován na dřívější právní vztahy. Je tedy třeba konfrontovat princip incidentní retrospektivy s právem na spravedlivý proces a základními principy právního státu, a zkoumat, zda prvý zmíněný nemá příliš tvrdé dopady na účastníky řízení, jak ve svém rozhodování ukázal i Ústavní⁶⁰ nebo Nejvyšší správní soud. Nejvyšší správní soud s odkazem na právní doktrínu vyslovil, že „[d]ůležitou a související otázkou je problém časové působnosti nově vysloveného právního názoru, tedy zda má nový právní názor vyslovený v novém rozhodnutí účinky retrospektivní, nebo prospektivní“.⁶¹ Podle NSS je nepochybné, že v českém systému existuje v zásadě pouze incidentní retrospektiva,⁶² která zároveň

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Srov. shodně body 19 až 22 nálezu Ústavního soudu ze dne 8. 12. 2015, sp. zn. II. ÚS 1955/15.

⁵⁶ Viz KÜHN, Z. *Časová působnost judikatury*, s. 197.

⁵⁷ Viz bod 57 usnesení Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 10. 2008, č. j. 8 As 47/2005 – 86 (č. 1764/2009 Sb. rozh. NSS).

⁵⁸ Viz ibidem, bod 57–2).

⁵⁹ Srov. ibidem, bod 57–1). Srov. odezvu tohoto usnesení v BOBEK, M. – KÜHN, Z. *Judikatura a právní argumentace*, s. 162–165.

⁶⁰ Srov. bod 23 nálezu Ústavního soudu ze dne 5. 8. 2010, sp. zn. II. ÚS 3168/09 (N 158/58 SbNU 345).

⁶¹ Viz č. j. 183 a 184 rozsudku Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 3. 2010, č. j. 9 Afs 81/2010 – 180 (č. 2415/2011 Sb. rozh. NSS), kde soud cituje KÜHN, Z. – BOBEK, M. – POLČÁK, R. (eds). *Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Praha: Auditorium, 2006, s. 48.

vylučuje mimořádné opravné prostředky typu obnovy řízení proti pravomocným rozhodnutím jen z důvodu změny judikatury, a to jak v řízení před obecnými soudy, tak v řízení správním. I v této oblasti, již tak problematické z hlediska právní jistoty, tak přináší vágní termín *konstantní judikatura* další nejistotu. Pokud nejsme schopni identifikovat určitá rozhodnutí jako součást judikatorní série, jsme jen stěží schopni identifikovat určitý názor jako překonaný, včetně okamžiku, kdy k překonání došlo.

4. CITAČNÍ ANALÝZA

Citační analýza představuje v českém právu do značné míry novinku,⁶³ a to i přes svoji dlouhou tradici v jiných jurisdikcích.⁶⁴ Nejjednodušší možností pohledu na citační analýzu je vyhledávání textových odkazů k jiným soudním rozhodnutím, ať už spisovou značkou, či jakkoli jinak, a vytvářet v rámci této činnosti síť – textovou či vizualizovanou. Skrze odhalení vazeb pak dochází k lepšímu pochopení vzájemné spletnosti judikatury. Odkaz totiž, do značné míry, implikuje nějakou formu spojení, která může být na úrovni procesní (vyšší soudy samozřejmě ve svých rozhodnutích citují napadená rozhodnutí nižších soudů) nebo se může jednat o souvislost tematickou, která rozvíjí argumentaci soudu. Z těchto vazeb je pak možné odhalit citovanost jednotlivých rozhodnutí, vzájemnou provázanost soudů nebo určit soudce a senáty, kteří aktivně sledují moderní trendy v právní vědě a citují judikaturu ESLP apod. Možnosti jsou nepřeberné a většina z nich si zaslouží budoucí podrobnější prozkoumání.

Faktem nicméně je, že samotné sledování kvantitativních ukazatelů nevyužívá plně potenciál, který citační analýza má, jakkoli přináší zajímavé poznatky. Pouhé studium reference na úrovni zdroje (tedy dokumentu, ve kterém je odkazováno) a cíle (tedy dokumentu, na který se odkazuje) zásadně limituje využití této metody pro odstraňování některých systémových nedostatků – na druhé straně je nutné říci, že s využitím dalších konstituentů významně rostou náklady na vypracování takové analýzy.

4.1 Konstituenty reference – zdroj, cíl, polarita, argument

Základní pohled na citační analýzu zkoumá jakoukoli referenci jako složenou ze dvou konstituentů. Prvním konstituentem je zdrojová entita, kterou je nejčastěji dokument.

⁶² Opět s odkazem na KÜHN, Z. – BOBEK, M. – POLČÁK, R. *Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*, s. 48.

⁶³ Viz MYŠKA, M. – HARAŠTA, J. – LOUTOCKÝ, P. – MÍŠEK, J. Možnosti citační analýzy v České republice. *Revue pro právo a technologii*. 2016, č. 13, s. 147–189.

⁶⁴ Viz např. MERRYMAN, J. H. The Authority of Authority: What the California Supreme Court Cited in 1950. *Stanford Law Review*. 1954, Vol. 4, s. 613–673; MARX, S. M. Citation Networks in the Law. *Jurimetrics Journal*. 1970, Vol. 4, s. 121–137; LANDES, W. M. – LESSIG, L. – SOLIMINE, M. E. Judicial Influence: A Citation Analysis of Federal Courts of Appeals Judges. *Journal of Legal Studies*. 1998, Vol. 2, s. 271–332; FOWLER, J. H. et al. Network Analysis and the Law: Measuring the Legal Importance of Precedents at the U.S. Supreme Court. *Political Analysis*. 2007, Vol. 3, s. 324–346; FOWLER, J. H. – JEON, S. The authority of Supreme Court precedent. *Social Networks*. 2008, Vol. 1, s. 16–30; LUPU, Y. – VOETEN, E. Precedent in International Courts: A Network Analysis of Case Citations by the European Court of Human Rights. *British Journal of Political Science*. 2012, Vol. 2, s. 413–439; LUPU, Y. – FOWLER, J. H. Strategic Citations to Precedent on the U.S. Supreme Court. *Journal of Legal Studies*. 2013, Vol. 1, s. 151–186; NEALE, T. Citation Analysis of Canadian Case Law. *Journal of Open Access to Law*. 2013, Vol. 1, s. 1–60.

Tento dokument, v ideálním případě pak i konkrétní místo v něm, obsahuje námi sledovanou referenci – odkaz na jiný dokument. Druhým konstituentem je pak nejmenší možná cílová entita – často dokument, na který je odkazováno (opět – ideálně i konkrétní místo v něm). Pokud budeme konstruovat každou referenci jako obsahující tyto dva konstituenty, dozvíme se o právu poměrně hodně. Budeme schopni vyhledat citační tendence a zmapovat, jak často se citují rozhodnutí v rámci stejného senátu, nebo jestli se výrazně mění trendy v citacích po změně složení příslušného senátu. Také budeme schopni do určité míry uvést, které rozhodnutí je nejdůležitější – tedy za předpokladu, že tuto důležitost spojíme s absolutním počtem jiných dokumentů, které k rozhodnutí odkazují. Jakkoli je toto zkoumání zajímavé a nabízí zásadní možnosti pochopení celého judikatorního korpusu, neumožní nám zjistit nic navíc.

Představme si situaci, kdy máme k dispozici čtyři rozhodnutí a potřebujeme se zorientovat v materii, kterou přímo citují – konkrétně se jedná o následující nálezy související s náhodně vybranou materii:

- Nález Ústavního soudu ze dne 17. 5. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 36/93 (132/1994 Sb., N 24/1 SbNU 175)
- Nález Ústavního soudu ze dne 28. 2. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 9/95 (107/1996 Sb., N 16/5 SbNU 107)
- Nález Ústavního soudu ze dne 4. 6. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 33/96 (185/1997 Sb., N 67/8 SbNU 163)
- Nález Ústavního soudu ze dne 21. 1. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 15/02 (40/2003 Sb., N 11/29 SbNU 79)

V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 36/93 soud uvádí:

„Pokud navrhovatel namítal porušení zásady rovnosti s odkazem na článek 1 Listiny, je třeba zdůraznit, že rovnost občanů nelze chápat jako kategorii abstraktní, nýbrž jako rovnost relativní, jak ji mají na mysli všechny moderní ústavy. Jestliže stát poskytne v zájmu zajištění svých funkcí určité skupině méně výhod než jiné, může tak učinit pouze ve veřejném zájmu a pro veřejné blaho. (srov. R 11/1992 Sbírky usnesení a nálezů Ústavního soudu ČSFR, s jehož závěry se Ústavní soud ztotožňuje).“⁶⁵

V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 9/95 soud uvádí:

„Ústavní soud ČR v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 37/93 s odvoláním na nález ÚS ČSFR sp. zn. Pl. ÚS 22/92 při výkladu ústavní zásady rovnosti občanů před zákonem vyslovil právní názor, že je věcí státu, aby rozhodl, že určité skupině poskytne méně výhod než jiné, avšak musí prokázat, že tak činí ve veřejném zájmu a pro veřejné blaho.“⁶⁶

V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 33/96 soud uvádí:

„Ústavní soud České republiky v řadě svých rozhodnutí vyložil obsah ústavního principu rovnosti. Ztotožnil se v nich (a to zejména v nálezech ve věcech vedených pod sp. zn. Pl. ÚS 16/93 (ÚS, 1, 194–195, 205–206), Pl. ÚS 36/93 (ÚS, 1, 179), Pl. ÚS 5/95 (ÚS, 4, 218), Pl. ÚS 9/95 (ÚS, 5, 137) s chápáním ústavního principu rovnosti, jak byl vyjádřen Ústavním soudem ČSFR (ÚS ČSFR, 1992, R 11) [...].“⁶⁷

⁶⁵ Viz odstavec začínající *„Pokud navrhovatel...“* citovaného nálezu.

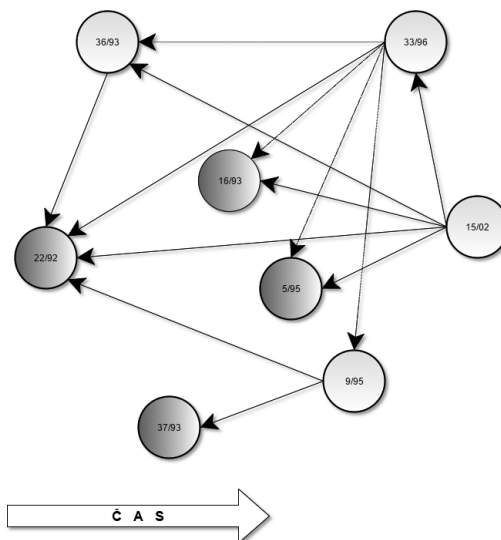
⁶⁶ Viz odstavec začínající *„Ústavní soud ČR...“* citovaného nálezu.

⁶⁷ Viz odstavec začínající *„Ústavní soud České republiky v řadě...“* citovaného nálezu.

V nálezu sp. zn. Pl. ÚS 15/02 soud uvádí:

„Ústavní soud v řadě svých rozhodnutí [např. nálezy ve věcech vedených pod sp. zn. Pl. ÚS 16/93 z 24. 5. 1994 (vyhlášen pod č. 131/1994 Sb. a publikován ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 1, str. 189 a násl.), sp. zn. Pl. ÚS 36/93 ze 17. 5. 1994 (vyhlášen pod č. 132/1994 Sb. a publikován ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 1, str. 175 a násl.), sp. zn. Pl. ÚS 5/95 z 8. 11. 1995 (vyhlášen pod č. 6/1996 Sb. a publikován ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 4, str. 205 a násl.), sp. zn. Pl. ÚS 33/96 ze 4. 6. 1997 (vyhlášen pod č. 185/1997 Sb. a publikován ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu, svazek 8, str. 163 a násl.)] vyložil obsah ústavního principu rovnosti. Ztotožnil se v nich s chápáním rovnosti, jak ji vyjádřil Ústavní soud ČSFR ve svém nálezu z 8. 10. 1992 sp. zn. Pl. ÚS 22/92 (vyhlášeném v částce 96/1992 Sb. a publikovaném pod č. 11 Sbírky usnesení a nálezů Ústavního soudu ČSFR).“⁶⁸

Pokud bychom tato čtyři rozhodnutí (respektive jejich čtyři shora citované body) podrobili citační analýze, mohl by být výstupem následující diagram. Je nutné připomenout, že zde vůbec neuvažujeme o manuálním zpracování (tedy o přečtení a pochopení) – příklad používáme jako ilustraci pro práci s vysokými desítkami až nízkými stovkami souvisejících rozhodnutí.

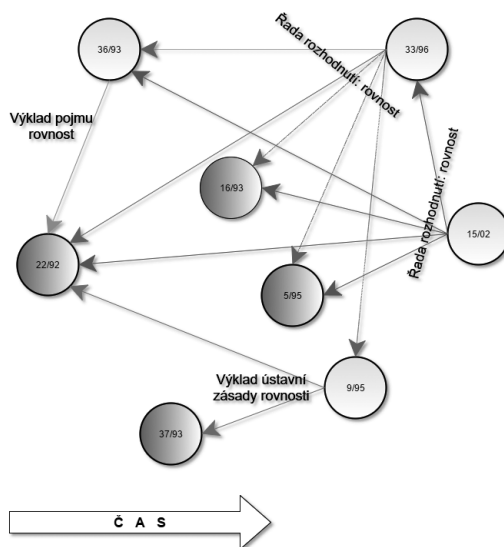
Obr. 1: Bílé uzly představují námi analyzovaná rozhodnutí, šedé uzly pak rozhodnutí, na která se námi zkoumaná rozhodnutí odkazují, ale jejichž text neanalyzujeme. Hrany (spojnice mezi uzly) označují odkaz mezi rozhodnutími – šipka hrany směřuje do cílového uzlu, tedy toho, který je citován. Uspořádání ve směru zleva doprava je podle data publikace příslušného rozhodnutí, zatímco uspořádání shora dolů je arbitrární.

Z tohoto diagramu jsme schopni zjistit, jakým způsobem na sebe navzájem a na jiné nálezy odkazuje námi zkoumaná skupina nálezů. Jsme tak schopni identifikovat rozhodnutí, která k sobě mají největší množství odkazů. Nejsme ale schopni zjistit o těchto

⁶⁸ Viz odstavec začínající „Ústavní soud v řadě svých rozhodnutí...“ citovaného nálezu.

odkazech žádné další informace – každé soudní rozhodnutí v sobě může mít více nosných myšlenek, které je od sebe nutné odlišovat. V zájmu zvýšení informativnosti citační analýzy je tak nutné zavést další konstituenty reference – v našem výzkumu uvažujeme polaritu odkazu⁶⁹ a argument, který odkaz nese.

Soudce, který cituje jiné rozhodnutí, vznáší konkrétní argument – předpokládáme, že soudce chce odkazem na jiné rozhodnutí vždy něco sdělit, respektive podpořit nějaké své sdělení. Pokud znovu prozkoumáme shora uvedené body jednotlivých nálezů Ústavního soudu, zjistíme, že jednotlícím prvkem je obsah pojmu rovnosti. Pokud tento argument zaneseme do citační analýzy jako další konstituent, dostáváme následující diagram:

Obr. 2: Bílé uzly představují námi analyzovaná rozhodnutí, šedé uzly pak rozhodnutí, na která se námi zkoumaná rozhodnutí odkazují, ale jejichž text neanalyzujeme. Hrany (spojnice mezi uzly) označují odkaz mezi rozhodnutími – šipka hrany směřuje do cílového uzlu, tedy toho, který je citován. Uspořádání ve směru zleva doprava je podle data publikace příslušného rozhodnutí, zatímco uspořádání shora dolů je arbitrární. Ke skupině hran vycházejících z příslušného uzlu je přidán argument („Výklad pojmu rovnost“, „Výklad ústavní zásady rovnosti“) a je naznačen hromadný odkaz („Řada rozhodnutí“).

Takovýto diagram je výrazně sdělnější, protože odkazy si, kromě své existence, s sebou nesou i určitou kvalitu – v tomto případě argument. Můžeme zde vidět, že ve dvou nálezech (konkrétně v nálezu Pl. ÚS 33/96 a Pl. ÚS 15/02) byl použit sběrný a inherentně neurčitý termín *řada rozhodnutí*. V žádném z těchto nálezů přitom soud neodkazoval ke všem daným rozhodnutím – spokojil se pouze s odkazem na část těchto rozhodnutí, čímž mohl vyvolat některý ze shora syntetizovaných problémů s právní jistotou soudního rozhodování.

⁶⁹ Tedy rozlišení, jestli je odkaz souhlasný, či nesouhlasný. V rámci tohoto textu se polaritou dále nebudeme zabývat.

V této podobě se dá citační analýzy využít k řešení nešvarů spojených s neurčitými sběrnými pojmy, jako je *konstantní judikatura* a další podobné odkazy. Problémem je totiž právě nejasná informační hodnota tohoto pojmu a tendence soudců nedoprovázet tento výraz vyčerpávajícími odkazy na jednotlivá rozhodnutí. Soud často identifikuje pouze několik rozhodnutí, která pak představují jakousi abstrakci soudem tvrzené *konstantnosti*, která je ve věci spatřována. Citační analýza, ve které jako konstituenty referencí používáme i kvalitativní ukazatele (v našem případě argument) může poskytnout potřebný náhled. V našem případě jsme tak schopni určit, že součástí *konstantní judikatury* k pojmu rovnosti je v tomto případě množina rozhodnutí obsahující následující rozhodnutí:

- 22/92 Nález Ústavního soudu ČSFR ze dne 8. 10. 1992, sp. zn. Pl. ÚS 22/92 (Sbírka usnesení a nálezů Ústavního soudu ČSFR, 1992, nález č. 11)
- Nález Ústavního soudu ze dne 22. 3. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 37/93 (86/1994 Sb., N 9/1 SbNU 61)
- Nález Ústavního soudu ze dne 17. 5. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 36/93 (132/1994 Sb., N 24/1 SbNU 175)
- Nález Ústavního soudu ze dne 24. 5. 1994, sp. zn. Pl. ÚS 16/93 (131/1994 Sb., N 25/1 SbNU 189)
- Nález Ústavního soudu ze dne 8. 11. 1995, sp. zn. Pl. ÚS 5/95 (6/1996 Sb., N 74/4 SbNU 205)
- Nález Ústavního soudu ze dne 28. 2. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 9/95 (107/1996 Sb., N 16/5 SbNU 107)
- Nález Ústavního soudu ze dne 4. 6. 1997, sp. zn. Pl. ÚS 33/96 (185/1997 Sb., N 67/8 SbNU 163)
- Nález Ústavního soudu ze dne 21. 1. 2003, sp. zn. Pl. ÚS 15/02 (40/2003 Sb., N 11/29 SbNU 79)

Žádné ze zkoumaných rozhodnutí přitom neodkazovalo na všechny tyto nálezy. Rozhodnutí s nejpozdějším datem, tedy nález Pl. ÚS 15/02, konstatoval existující řadu rozhodnutí, ale neuvedl vyčerpávajícím způsobem všechny odkazy – *konstantnost* uvedl pouze s odkazem na několik z nich.

Není tedy důležité při referencích sledovat pouze zdroj a cíl reference, ale i argument (nebo, chceme-li, kontext), který se daným odkazem sleduje.⁷⁰ Odkazy na jiná rozhodnutí soudci činí z určitých pohnutek – podpírají jimi konkrétně část svojí argumentace. Citační analýza tak může sloužit ke zpřehlednění zřejmě nevymýtitelné praxe neurčitých sběrných odkazů, jak ukazují shora uvedené diagramy.

Citační analýza jako taková samozřejmě není schopna zhojit všechny nešvary české rozhodovací praxe, ale může poskytnout základ, na kterém bude možné vybudovat použitelné aplikace. Představme si situaci, kdy se nám podaří z korpusu tvořeného rozhodnutími Ústavního soudu, Nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu vytěžit všechny citace v širší konstituentů zahrnujících i sledované argumenty. Ve chvíli, kdy všechna tato data budou na jednom místě, lze vytvářet zajímavé výstupy s různým

⁷⁰ Srov. praktickou aplikaci sledování kontextu pro určení relevance rozhodnutí v PANAGIS, Y. – SADL, U. *The Force of EU Case Law: A Multi-dimensional Study of Case Citations*, s. 71–81.

dopadem pro akademickou i praktickou práci s judikaturou. Jednou z nich může být vytvoření mapy rozhodnutí, která bude znázorňovat, jak se rozhodnutí navzájem citují. Může být doprovázena i posunem po časové ose, který známe ve vztahu k textu předpisů z většiny právních informačních systémů. Zakomponováním argumentu, který citace nese, a indexací těchto dat můžeme teoreticky umožnit fulltextové vyhledávání – soudce by mohl napsat frázi, kterou chce podepřít relevantní judikaturou, a vytvoření rozhraní by mu vrátilo doporučenou judikaturu. Tím bychom se posunuli od právních informačních systémů jako organizátorů změní právních zdrojů k právním informačním systémům jako systémům expertním. Toto je samozřejmě již otázka praktické aplikace, na kterou v této metodologické části výzkumu neaspirujeme. Je ale vždy dobré vědět, kam až se dá s vytvořeními a shromážděnými daty eventuálně zajít.

ZÁVĚR

V tomto článku se věnujeme vybraným problémům spojeným s konstantní judikaturou, protože nynější systém se nám jeví jako nepřehledný a iracionální. Bylo by naivní myslet si, že mávnutím kouzelného proutku zmizí v české právní kultuře veškeré nedostatky spojené s citací soudních rozhodnutí. I kdybychom ale tohoto ideálního řešení dosáhli, situaci to zcela neulehčí. I přes hypotetický okamžitý zákaz využívání mnohdy prázdných formulí jako *ustálená* či *konstantní* judikatura by se změnil způsob tvorby a evidence soudních rozhodnutí pouze *pro futuro*. Navrhujeme proto způsob, jakým přispět ke zpřehlednění judikatury, včetně zvýšení transparentnosti používaných sběrných termínů, využitím nástrojů právní informatiky, konkrétně citační analýzy. A to i přes vědomí, že ony stovky tisíc již napsaných rozhodnutí vrcholných soudů (nemluvě o soudech nižších) nikdo zpětně přepisovat nebude – z minulosti tedy přetrvají relikty například různých anonymizačních standardů včetně perel jako „prezident V. K.“.

Z toho důvodu má citační analýza smysl – má smysl zkoumat nastavení systému, má smysl věnovat se i takovým drobnostem, jako jsou jednotlivé konstituenty odkazů. Jednomu z nich, konkrétně kontextu citace (tedy argumentu, který nese), jsme proto věnovali tento článek. Ve svém výkladu jsme postupně dospěli k závěru, že neurčité odkazy *konstantní judikaturou*, jakkoli jsou nedostatečné, v soudním rozhodování představují realitu všedního dne. Hledání nástrojů, které by tuto realitu mohly zpřehlednit a výrazně zpřehlednit, je tak zcela zásadní. Dle našeho názoru je proto místo pouhého párování odkazu na úrovni zdroje a cíle nutné sledovat i kontext, který napříč vytvořenou právní databází umožní sledovat konstantní judikaturu v pravém slova smyslu, fixovat a umožnit přehledné sledování jejího vývoje v čase.

V textu jsme teoreticky rozebrali vybrané metodologické úvahy týkající se tohoto tématu a ilustrovali jejich využitelnost na jednoduchém příkladu. Text jako součást výzkumného projektu metodologické přípravy citační analýzy v České republice téma nevyčerpává. Věříme ale, že přispěje k diskusi využití citační analýzy i mimo akademickou půdu.

Case Law References and Using Citation Analysis to Enhance Transparency of Jurisprudence

Monika Hanych – Jakub Harašta

Abstract: The term of jurisprudence *constante* is commonly used throughout the Czech jurisprudence. Despite that, the term itself has never been clearly defined. Therefore it is not evident which particular decisions are cited by the court. It is also nearly unverifiable if the case law cited in the court decision really addresses the same problem. Moreover, the misleading use of the term *constant jurisprudence* can cause the expansion of inadequately reasoned opinion to the practice of other courts. This is the reason why this article discusses the problems connected to the constant jurisprudence and suggests a solution to the problem of how to contribute to the clarification of the case law. The aim is to use a citation analysis tool which would raise the transparency and set clear rules to the field of constant jurisprudence. The paper thus presents both theoretical and practical methodological considerations relating to the citation analysis, leading to a practical implementation in the future.

Key words: case law references, citation analysis, jurisprudence *constante*, transparency of jurisprudence